

ret alma ve adaletli gelir dağılımı bulma hakkı", "sağlıklı çevre bulma hakkı" gibi "insan hakları" da vardır. Özetle, "Devlet, insan için vardır." İnsan ise, her zaman hem bireysel, hem de toplumsal boyutları olan bir varlıktır.

Bu açıklamalar gösteriyor ki insan hakları, yalnız önleyici güvenlik ve yargı yollarıyla gerçekleştirilip korunabilecek haklar değildir. "Sosyal hukuk devleti" kavramında anlatımını bulan ve devlete doğrudan doğruya toplumsal ve ekonomik hizmetler türünden görevler yükleyen bir insan hakları anlayışına ve bunu sağlayacak toplumsal-ekonomik bütünleşme ortamına kesin zorunluluk vardır. Bu anlayış olmayınca, düşünce, dernek, yayın, meslek ... özgürlüklerinin de yaşama geçirilmesi olanağı halkın büyük bölümü için kalmamaktadır.

Oysa Siyaset Batısı, kendi dışındaki dünyayı ham madde, ucuz emek kaynağı ve hazır pazar olarak elinde tutmak için "devleti küçültmek" gibi bir demagoji arkasında, bu ülkelerin ortaçağcıl erk sahipleri ve bilimle teknolojiyen de, ulusal bilinçten de yoksun, ithalat-ihraçat karlarına fit olan alsatçı ticaret kesimleriyle işbirliği etmiş, sanayileşmenin de, tarımda işgücü ve toprağın verimini arttırıcı hukuksal-egitimsel-kültürel düzeltimlerin de önüne engeller çıkarılmış bulunuyor. Atatürk'ün, kapitülasyonlar denilen ekonomik ve kültürel ayrıcalıklardan vazgeçmek istemeyerek Lozan Barış görüşmelerinin kesilmesi ne neden olan Siyaset Batısı'nın bu ni-

yetini sergileyen şu tanısı bugün de güncelliğini koruyor:

"Hiçbir uygar devlet yoktur ki, ordu ve donanmasından önce ekonomisini düşünmüş olmasın." "Tam bağımsızlığı sağlayabilmek için tek gerçek güç, en güçlü temel, kesinlikle ekonomidir." "Ekonomi savaşı sü-rüyor. Uzun sürecektir. Ama bunu da kesinlikle kazanacağız."

"Efendiler, görülüyor ki bunca kesin ve yüksek bir askeri zaferden sonra bile bizi barışa kavuşmaktan ahkoyan neden, doğrudan doğruya ekonomik nedenlerdir; ekonomik düşüncelerdir. Çünkü bu devlet, bu ulus, ekonomik ege-menliğini elde ederse, öylesine güçlü bir temel üzerinde yerleşmiş ve yükselmeğe başlamış olacaktır ki, artık bunu yerinden kımıldatmak olanağı kalmayacaktır. İşte düşmanlarımızın, gerçek düşmanlarımızın uygun bulmadıkları, bir türlü olur demedikleri şey budur."

Küreselleşme ya da Yeni Dünya Düzeni denilen ortamda, Siyaset Batısı kendisi dışındaki dünya ülkelerinde devleti yatırımcı olmaktan çıkararak bu ülkelerin kendisiyle yarışabilecek bir ekonomik gelişme gerçekleştirmesini engellemekte, bu amaçla da her türlü demokrasi dışı tertiplere, teşviklere, düzenlere başvurmaktadır. Oysa Siyaset Batısı, Le Monde Diplomatique'in yayınladığı resmi rakamlara göre, sanayisine her yıl 1.350 milyar dolar, tarımına da 850 milyar dolar sübvansiyon sağlamaktadır!

Kamusal Alanda Düşünce, Duyunç ve İnanç Özgürlükleri - Savlar

Hayrettin Ökçesiz*

1) Kamusal alanda özgürlüklerin kavranması bakımından Kant'ın ünlü üç sorusunu yol gösterici olarak alabiliriz: Ne bilebilirim? Ne yapmalıyım? Ne ümit edebilirim? Doğaldır ki, bu sorular "insan nedir?" sorusunun ardından gelmektedir. Şu halde, kamusal alana felsefi ve hukuksal bir antropoloji ile bir çerçeve önerilebilir.

2) Özgürlükleri yaratım ve tüketim özgürlükleri olarak ayırabilirsek; nihai bir değer olarak insanı kuran niteliklerin yaratım özgürlükleri alanında kaynağını bulacağını, tüketim özgürlüklerinin araç değerlerin insan için önemi derecesinden daha öne geçmesine izin verilmesi durumunda kamusal alanı tahribe yol açacağını söyleyebiliriz. Düşünce, duyunç ve inanç özgürlükleri insanın yaratım özgürlüklerinin kabını oluşturmaktadır.

3) Kamusal alanın yasaları: (Empatik) eşitlik, (talep edilen) özgürlük ve (sürekli kılınmış eşit özgürlük olarak) güvenlidir.

4) Kamusal alanın insan için değeri, anlam-eylem ilişkisinde, bunların birbirlerinden olabildiğince geniş bir çerçevede türetilebildiği bir özgürlük düzeni olması gerektirir. Bu bakımdan şu sözler kamusal alanı bir ölçüde nitelenebilir:

- "Kamusal alan bilmek istemediklerimizin örtülü tutulduğu yerdir."

- "Kamusal alan bilinmesini istediklerimizin açıklanması için mücadele edildiği yerdir."

- "Kamusal alan iradenin sürekli hukuka dönüştüğü yerdir."

- "Kamusal alan hukuk alanıdır."

- "Hukuk alanında özgürlükler nedensel korunuyorsa, kamusal alan o denli işlevsel demektir."

5) "Kamusal alan" arayışı, buyurma yetkisinin haklılığının yeniden sorgulanmasından doğmuştur. Düşünce, vicdan ve din kavramları altında daima bir muhafefetin dile gelmek çabasının bulunduğu bilmeyiz. Buyurgan bunlara bu dile gelmek özgürlüğünü niçin ve hangi koşullarda verebilir, vermelidir? Dile gelmenin ardından eyleme dönüşmesinin karşısında tutumunun ölçütleri neler olacaktır? Bu ne kadar örtersek örtelim, çıplak bir kabagüç karşılaşması değil midir? Finalist tutumların çatışması olarak bakıldığında bu soruya evet demek gerekecektir. Ancak gidilen yolun atığımız adımlar olduğunu düşündüğümüzde, bunun bir kabagüç karşılaşması olmak zorunda bulunması yerine, daha üstün argümanın geçerliliğine dayalı bir ortak tutum ilişkisi biçiminde kavranabileceğini de tasarlayabiliriz. Geriye şu sorular kalıyor: Daha üstün argüman diğerlerine temel hak ve özgürlüklerinde bir varoluş şansını ortadan kaldırıyorsa, hala bu ortak tutum

(*) Prof. Dr., Akdeniz Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

ilişkisi sürececek midir? Yani ben böyle bir argümanın üstünlüğü uğruna örneğin yaşam hakkından feragat edebilecek miyim? Ya da benim yaşam mücadelem en üstün argüman sayılarak bu temellendirme faaliyetinin çerçevesini, sınırlarını oluşturabilir mi? En üstün argümanlar çürütebilir mi? Kamusal alanın sınırları nihayet bu imkansızlık ile mi çizilmektedir? Bu sorulara hangi yanıtları verir isek verelim, finalist tutumun özgürlükleri ciddi biçimde tehdit ettiğini, kamusal alanın gelişimini zorlaştırdığını söyleyebiliriz.

6) Umut etmek, inanmak ve dinsel inanç arasındaki ayırma dikkat etmelidir. Dinsel inanış özgürlüğü ile din özgürlüğü arasında kesin bir farkın bulunduğu da dikkat etmelidir: Din bir kurum ve alt sistem olarak tüm özgürlük alanlarını kendi lehine kullanmak, insanın düşünce, duyunç ve inanç alanlarına hükmetmek istiyor. İnsanın dinsel inanışı ile dinin insanı bütünüyle isteyişi arasındaki bu tehlikeli ilişki bir "din özgürlüğü" kategorisi ile gizlenemez. Bir dinsel inanış özgürlüğünden söz etmelidir.

7) Özgürlüklerin öncelik sıralaması düşünce, duyunç ve dinsel inanış yönünde olmalı, bu sıra tersine çevrilmemelidir.

8) Düşünce ile inanç arasındaki yaratıcı ilişki ile din özgürlüğü arasında doğrudan bir tamamlayıcılık yoktur.

9) Düşünce-duyunç-inanç bir bütünlük içinde seyredir. Bu bütünlük yedi erdemde (bilgelik, cesaret, ölçülülük,

adalet, inanç, umut ve sevgi'de) kendini gösterir. Bu bütünlük kamusal alanın zeminini oluşturur. Bu zeminde temel taşıyıcı insanın özgürlük içerisinde sorumluluğudur.

10) Kamusal alanın normatif yapılanması hukuk idesi öğelerine (eşitlik, amaca uygunluk ve hukuk güvenliği'ne) uygunluk içerisinde gerçekleşmelidir.

11) Tabii olduğumuz yasaları kendimiz yapmalıyız. Bunlar elbette özgürlük yasaları olacaktır. Kamusal alanın belki gerçek anlamı ve ütopyik yanı bu olsa gerektir.

12) Düşünce bilmeye, duyunç eylemeye ve inanış umut etmeye olanak vermektedir. İnsanın bu durum ve duygularda bilgelik, cesaret, ölçü ve adalet içerisinde giderek özgürleşmesi süreci ona bugüne kadar yaşayageldiği trajediden kurtulma yolunu açmaktadır. Kamusal alan bu iyimserliğin koşuludur.

13) Kamusal alanda tüm canlılığı ve devinimi sağlayan şey ifade özgürlüğüdür. Ancak bu özgürlüğün sınırları bakımından ifade edilen şeyin niteliğine göre bir ayırım yapmak, özgürlük alanını ileri düzeyde genişletmek olanağını sağlayacaktır. Bugün ifade için tanımlanabilecek en geniş özgürlük alanını, yalnızca kişilik hakları saklı kalmak üzere, düşünceye mutlak özgürlük vererek daha da genişletebiliriz. Düşünce olan şey ilk elde yanlışlanabilir önermelerdir. Yanlışlayabilmek için gerekli tüm özgürlükler de bu çerçevede tanımlanmak zorundadır.

Hukuk ve Toplumsal Gerçeklik

Ali Şafak Balı¹⁾

Giriş

Bu tebliğde, hukuk ile toplum arasındaki gerilimi tarihsel ve sosyolojik bir bakışla ele almaya çalışacağım. Dikkat çekmek istediğim temel sorun, hukukun toplumla, toplumsal gerçeklik ve değerler ile ilişkisinin niteliği sorunu olacaktır. Çağdaş dünyada hukukun toplumsal düzenin kalıcılığının en önemli güvencesi olduğu konusunda şüphe yoktur. Ancak, toplumsal gerçekliğin gerektirdiği (zorunlu kıldığı) düzen anlayışı ile hukukun öngördüğü (dayattığı) düzen anlayışı arasında önemli boyutta farklılığın ve uyumsuzluğun olmasının yüzyıllardır toplumsal çatışmaların temel kaynaklarından birini oluşturduğu da bilinmektedir.⁽²⁾ Hukukumuzu Avrupa Birliği mükteşebatına uyumlulaştırma çabaları çerçevesinde yoğun bir hukuk reformunun gündemde olduğu şu günlerde, bu sorunun dikkatle ele alınmasının her zamankinden çok daha önemli olduğu kanısındayım.

Cumhuriyet dönemi boyunca hukukun toplumsal gerçeklikle bağdaştırılması konusunda zaten ciddi boyutta sınıktılar yaşamış ve hala "ithal edilmiş"

hukuk normlarının toplumla uyum problemlerini aşma çabasında olan bir ülke olarak, şimdi yine, bu sancılı sürecin ortaya çıkmasına yol açan bir tarzda⁽³⁾ hukuk yapabilir miyiz? Yaparsak, gerçekte bu ne kadar hukuk olur? İşte cevap arayışında olduğumuz temel soru budur. Bir başka şekilde sormak gerekirse, hukuk bir toplum mühendisliği aracı olarak kullanılabilir mi? Yani, toplumsal değişimi hukuk normları aracılığı ile sağlamak mümkün müdür? Yoksa aksine, hukuk toplumsal değişim sürecinin bir ürünü ve düzenleyicisi, yani, toplumsal gelişimin bir göstergesi midir?

Türk Toplumunu ve Hukuk

Tanzimat dönemine gelinceye kadar Türk tarihinde, hukuk ve toplum arasında ya da hukuk ile toplumsal değerler, ahlak, din ve gelenekler arasında önemli temel çatışmalar görmüyoruz. Türk toplumlarında, İslam'ın kabulüne kadar töre ve gelenek, İslam'ın benimsenmesinden sonra ise, bunların yanı sıra din olgusu, hem hukukun, hem de toplumsal yapı ve yaşamın şekillenmesinde çok etkin role sahip olmuştur.⁽⁴⁾

(*) Yard. Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

(1) Durkheim'a referansla Özcan'ın işaret ettiği gibi "Hukuk düzeni [toplumsal] gerçekliği dikkate almıyor ise, ilgili toplumun gerçekliğinin zorlayıcılığı ile hukukun zorlayıcılığı arasındaki gerilim toplumsal çatışmaların temel kaynaklarından birini oluşturur." Mehmet Tevfik ÖZCAN, *Hukuk Sosyolojisine Giriş*, İstanbul 2001, s. 5

(2) Yani, toplumsal olgu (ihtiyaç ve değerler) öyle gerektirdiği için değil de hukukumuzu Avrupa Birliği'nin hukuk sistemi ile uyumlulaştırmak üzere ve belki de toplumsal gerçekliğe rağmen.

(3) Halil İNALCIK, *Osmanlı'da Devlet, Hukuk, Adalat* isimli çalışmasında hem İslam öncesi Türk toplumlarında hem de Müslüman-Türk toplumlarında, hukukun eski Türk töresi ve İslam ile ilişkisini ayrıntılı olarak ortaya koymaktadır. İstanbul 2000, s. 27-46; Ayrıca bkz. Ümit HAŞSAN, *Örgüt-İnanç-Davranış'tan Hukuk-İdeoloji'ye*, 3. Baskı, İstanbul 2002